

By, marsk og geest 7

Årsberetning 1994

Den antikvariske Samling i Ribe

By, marsk og geest 7

»**Odin fra Ribe**« - 4,2 cm høj mandsmaske af støbt bly. Odins hoved med det flotte, svungne overskæg flankeres af to ravne Hugin og Munin, som tilhvisker Odin vise råd om verdens gang. Sandsynligvis lavet i Ribe i 700-årene, men fundet for få år siden i en kasse med bøjede søm. Tegning: Lars Hammer.

Årsberetning 1994

Den antikvariske Samling i Ribe

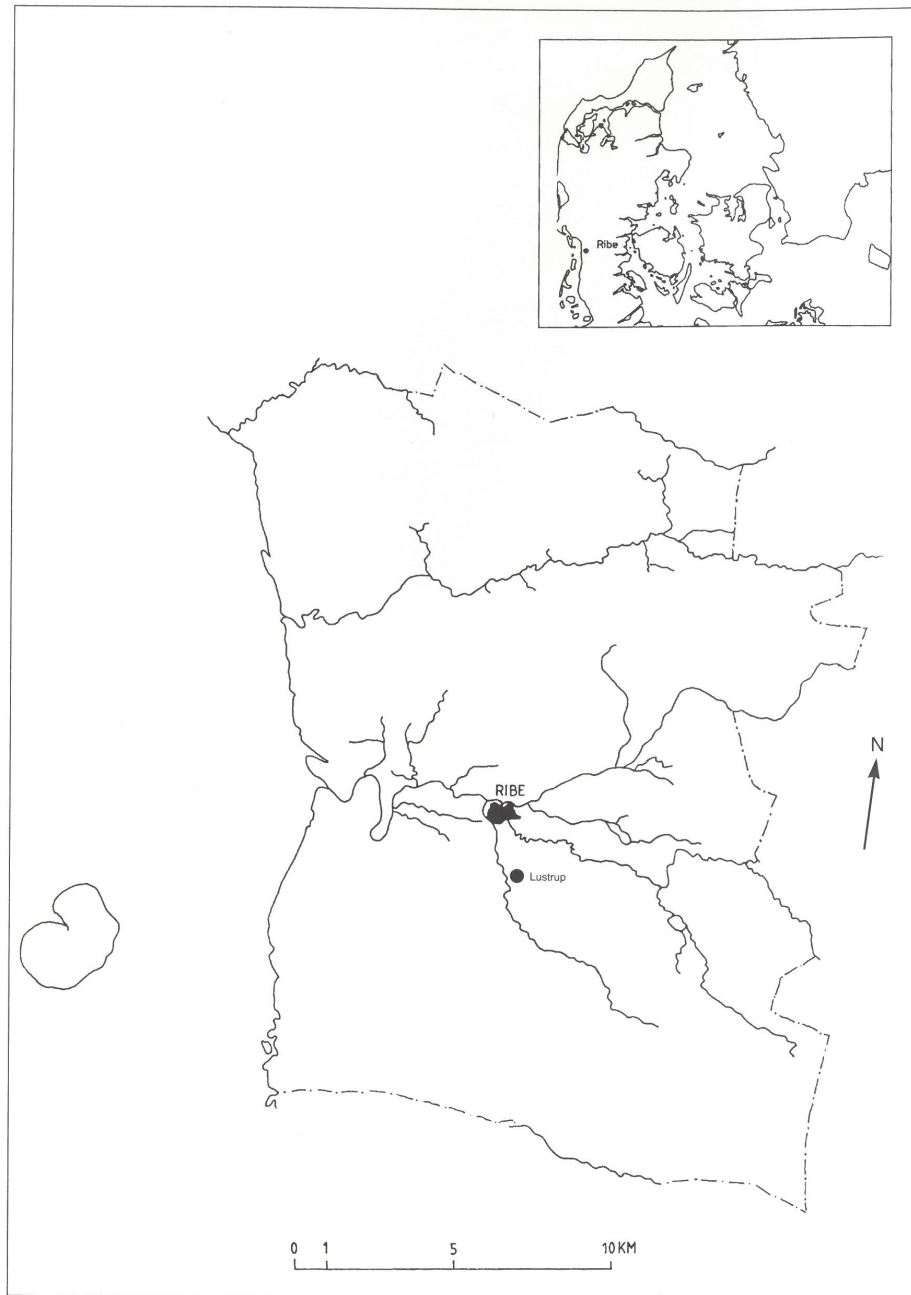
By, marsk og geest 7

Årsberetning 1994

Den antikvariske Samling i Ribe 1995

ISBN 87-89827-10-4

ISSN 0905-5649

Indhold

Mindeord	3
Per Kristian Madsen Ribes lange middelalder - om Den antikvariske Samlings nye udstilling	5
Else Roesdahl Handel og middelalderarkæologien - et debatoplæg	11
Per Kristian Madsen Pavelige blysegl - en rekvisit i senmiddelalderens fromhedsliv?	15
Hans Skov Dæmning, møllestrøm og byport - en arkæologisk undersøgelse af Nederdammen og Nørreport i Ribe	31
Steffen M. Søndergaard Bygningsarkæologisk undersøgelse af 1500-tals bindingsværkshuset i Fiskergade i Ribe ..	41
Søren Mulvad Lustrup Birketing	51
Claus Feveile Gråbrødregade i Ribe - arkæologiske resultater 1995	61
English abstracts	67
Årets tal 1994	70
Publikationer	72

Gråbrødregade i Ribe - arkæologiske resultater 1995

Af Claus Feveile

Indledning

Ribe Kommune har gennem en årrække gennemført en etapevis renovering af gaderne i det indre af Ribe. Formålet har været dels at forny de forskellige installationer i gaderne, dels at omlægge eller genetablere brolægningen. I sommeren 1995 var turen kommet til Gråbrødregade (fig. 1), og resultaterne fra de arkæologiske undersøgelser i forbindelse hermed skal her fremlægges.

Historisk-arkæologisk baggrund

Gråbrødregades middelalderlige navn kendes ikke. Ud fra omtalen af beliggenheden kan det dog ses, at den er nævnt første gang i 1438 og igen i 1507 (1). Det nuværende navn må vel være givet ud fra en formodning om, at Gråbrødreklosteret har ligget i nærheden, i lighed med Korsbrødre- og Sortebrødregade. Klosteret blev endelig påvist arkæologisk i 1993 omtrent 75 meter nordvest for Gråbrødregades nordlige ende, så helt galt afmarcheret var man naturligvis ikke (2).

Der har ikke tidligere været arkæologiske undersøgelser i umiddelbar tilknytning til Gråbrødregade. De eneste oplysninger stammer fra Stiftsfysikus J.J. Kiær, der i 1886 fulgte kloakeringsarbejdet overalt i Ribe (3). Han beretter om Gråbrødregade: "Nærmest Sønderportsgade er i Graabrødregade i 3 Fods Dybde Gjødning og Mosejord, men derfra er gennem hele denne Gade"...kun tørt Sand og Opfyldning af Murgrus etc., enkelte steder dog Bunker af Muslingeskaller, Ben og Affald, sandsynligvis gamle Møddinger". Kiærs oplysninger er normalt ret præcise, så forventningerne til fund af uomdannede lag var ikke store inden udgravningen fandt sted.

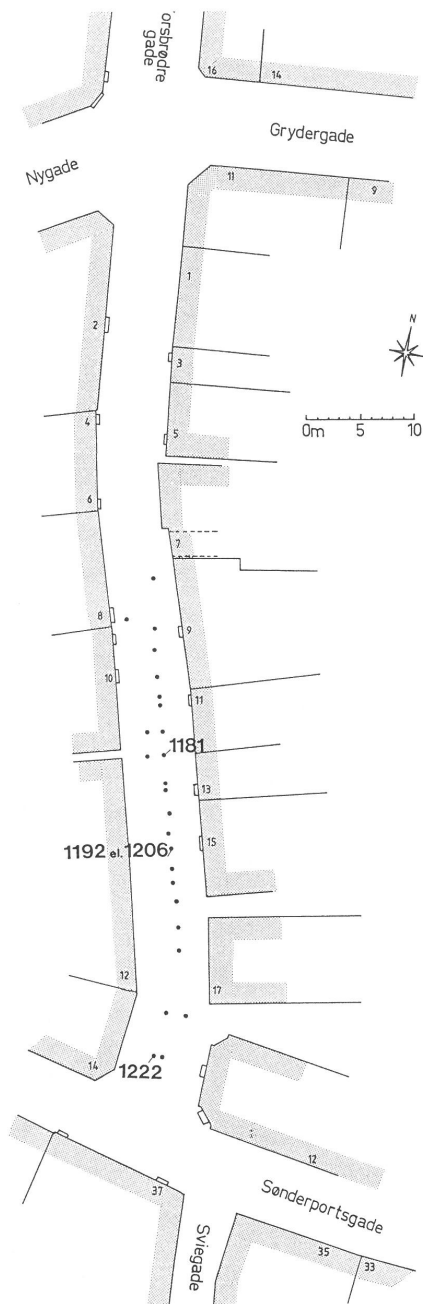

Fig. 1. Kort over Ribe med Gråbrødregade markeret med sort. Gråbrødreklosterets placering er angivet med en åben firkant. Tegning: B.H. Nielsen.

Udgravningen 1995

Som det er sædvane ved arkæologiske registreringer i forbindelse med udskiftning af kloakledninger i eksisterende gader, er anlægstempoet ret højt. Da den opgravede jord placeres længere "tilbage" i gaden, medfører det, at kun få meter profil er tilgængelig af gangen og kun i kort tid.

Det dybereliggende jordarbejde drejede sig dels om udskiftning af den eksisterende kloakledning, dels etablering af en separat regnvandsledning i et lidt højere niveau. Traceets bredde var ca. 100-120 cm med en trappeformet afslutning forneden grundet for-

skellen i højden på de to ledninger.

Udgravningen afslørede generelt, at Stiftsfysikus Kiær ikke havde helt ret, når han kun registrerede sandfyldt i størstedelen af gadens forløb. Tværtimod var der i hele gadens forløb de sædvanlige fede humusholdige kulturlag med gode bevaringsforhold for organiske materialer som træ og læder, overljet af vekslende sandede vejlag.

Ud for nr. 15 og nr. 3 blev der, med maskine, gravet helt til undergrund i mindre felter. Desuden blev der med mellemrum suppleret med boringer helt til undergrunden. De topografiske resultater er, at undergrunden i den sydlige halvdel af gaden ligger mellem kote 1,70 og 2,30 m.o. DNN for i den nordlige del af gaden at stige til ca. kote 3,30 - ca. en meter højere end tidligere antaget (4). De nederste aflejringer i den sydlige del af gaden havde karakter af engagtige, tørvede lag med få tegn på direkte menneskelig aktivitet - lidt keramik, trækul, samt enkelte træspåner. Fra omkring kote 3,00 i den sydlige del og 3,50 i den nordlige del er de fede humøse kulturlag præget af større aktivitet. I disse opfyldslag kunne der ingen steder ses anlæg eller andet, der knyttede sig direkte til bebyggelse.

De fede humøse lag var teglfri, bortset fra den øverste del. Genstandsmængden var generelt lille og uden de rige eller særprægede fund, som tidligere er set i forbindelse med gadegravninger. Fundene indskrænkede sig til fire stave af træ til stavbægre, samt en del keramik, især hjemlige grå kuglepotter, primært hårdtbrændte, desuden få skår af de sædvanlige importtyper: Paffrath, Pingsdorff, Andenne, Rouen og stempeldekorende, grønglaserede skår af kander fra Flantern.

Fig. 2. Gråbrødregade i Ribe. De registrerede pæle er angivet med sort prik, ligesom dendrodateringerne af tre af pælene er påført. Tegning: B. H. Nielsen.

Vejanlæg

Den første egentlige anvendelse af området viste sig i form af trædeplanker, der lå langs af gadeforløbet i toppen af de fede humøse kulturlag. Trædeplankerne bestod af meget varierende planker og mindre stammer, oftest af "ikke"-eg, men også af mere regelmæssige, groft udklavede egeplanker. Nogle lå løst i laget, andre var søgt fastholdt til de underliggende lag v.h.a. en række uregelmæssigt anbragte trænagler. Kun ganske få af disse planker blev taget op - de fleste kunne efterlades urørt under den nye regnvandsledning. Desværre var ingen af de planker, der blev taget op egnet til en dendrokronologisk datering, men tegl i laget under plankerne viser, at de nok ikke har været anbragt før sidste fjerdedel af 1100-årene.

Den næste fase er en solid pælefunderet plankebelagt vej (fig. 2). Der blev registreret ialt 25 lodrette stolper i gadens sydlige ende (5). Stolperne var overvejende af hele egestammer, runde ca. 20 cm i diameter, med fuld splint (og i et tilfælde med bark). De fleste var komplet bevarede med fladt afhuggede toppe. Tre stolper blev trukket op med henblik på dendrodatering, og de viste, at også forne den var stolperne fladt afhuggede.

I området ud for nr. 11 og 9 blev der iagttaget langsgående, vandretliggende, rektangulære planker, ca. 15 x 8 cm, af både eg og "ikke"-eg. De drejede sig om de strøer, der har båret selve vejbrøllægningen (fig. 3). Denne blev kun konstateret et enkelt sted, hvor dele af to ca. 20 cm brede egeplanker dokumenterede belægningens art. Væsentligt at bemærke er, at ingen af de vandrette strøer var fastgjort til de lodrette pæle - de lå ganske enkelt løst oven på den flade top. Dette bekræftes også af, at der i ingen tilfælde blev konstateret nagle eller huller efter sådanne i de ellers velbevarede lodrette pæle. Måske har de vandrette strøer været fastholdt til lagene med lodrette trænagle placeret ved siden af plankerne?

Bredden af vejen kunne ikke dokumenteres. Kun i to tilfælde var der mulighed for at konstatere den vestlige række. Afstanden mellem de to rækker var her ca. 160 cm, men sel-

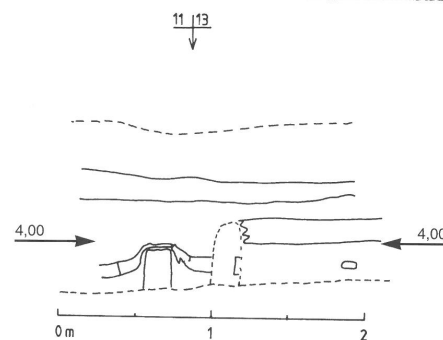

Fig. 3. Foto og profiltegning af lodret pæl og vandret planke. Den blødere vandrette planke er delvist rådnet/presset ned over den hårde egepæl. Foto: Claus Feveile, tegning: B.H. Nielsen.

ve plankebrøllægningen kan selvfølgelig godt have været lidt breddere.

Den ret regelmæssige og standardiserede placering af pælene brydes kun et par steder, ud for nr. 13 og nordligt ved nr. 11. Her stod to pæle tættere, med ca. 1 meters mellemrum. Evt. afspejler det længden af de vandrette strøer, der således kan have været enten lasket eller blot stødt sammen disse steder.

Dendrodateringen af de tre udvalgte pæle fremgår af figur 2 (6). Mens det er usikkert om den sydligste indgår i det samme system,

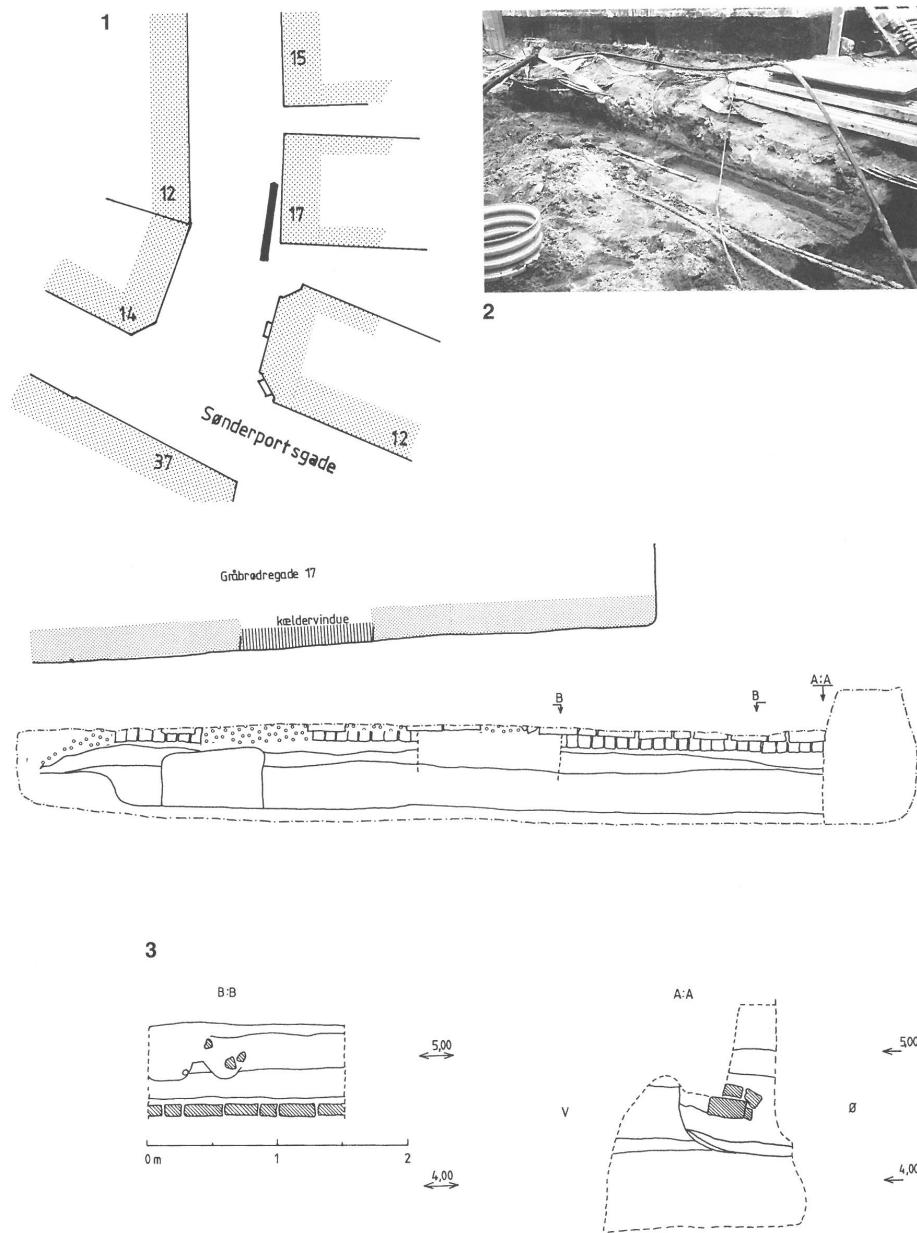

Fig. 4. 1) Fundamentets placering i gadeforløbet. 2) Udgravningsfoto. Virvaret af kabler m.v. viser den begrænsede mulighed for en nærmere undersøgelse. 3) Plan- og profiltegninger af fundamentet. Foto: Claus Feveile, tegning: B.H. Nielsen.

tyder den meget regelmæssige placering fra og med nr. 17 og videre mod nord på, at der er tale om én anlæggsfase. Det er vanskeligt ud fra kun to dateringer at fastslå den præcise anlægsestidspunkt, men tilsyneladende er det i årtiet før år 1200. Denne datering falder dermed helt i tråd med de dateringer, der tidligere er fremkommet i bl.a. Puggårdsgade (1196, ca. 1190 og ca. 1200), Grønnegade (ca. 1196) og Bispegade (ca. 1208) (7). Der anes hermed konturerne af en omfattende renovering og befæstelse af gadeforløbene i Ribe i form af plankebrolægninger i perioden snævert omkring år 1200.

Et helt tilsvarende system af stolper fremkom i 1993 ved udgravningen af Gråbrødrekloster (2). Her var pælene dog gravet ned i undergrunden i regulære kraftige firkantede stolpehuller. Selve stolperne var i dette område helt borttrådede, men aftrykkene i stolpehullerne viste tydeligt deres tilstedeværelse. En foreløbig tolkning af fundene og faserne i denne gravning antyder, at denne vej skal et stykke tilbage i 1100-årene (8).

Alle lagene over den plankebelagte vej i Gråbrødregade bestod, som Kiær havde noteret, af forskellige sandlag. Enkelte steder fandtes nævestore sten - rester af stenbrolægning. Hvornår disse har afløst plankebrolægningen, gav udgravningen intet klart svar på, men det er utvivlsomt sket endnu i middelalderen.

Husfundament

I området ud for nr. 17 fandtes betydelige dele af et spinkelt fundament sat i munkesten. Den nordlige ende lå ca. 60 cm længere ude i gaden end den nuværende husrække, mens den sydlige ende var drejet mere mod vest. Dermed har gaden på dette tidspunkt haft et endnu mere markant knæk mod vest, end det ses nu til dags (fig. 4).

Fundamentet, der var sat i en sandopfyldt fundamentgrøft, bestod af et rulleskifte. Oven på denne bredere række var bevaret en enkelt række munkesten sat i munkeforbandt. Mens der kunne ses mørtel mellem stenene i dette forbandt, var det ikke tilfæl-

det med de underliggende tværstillede teglsten. Disse var holdt sammen af et kompakt gråt klæglag, pakket ned på forsiden af stenene og op langs forsiden af det nederste munkeforbandt.

Fundamentet kunne ikke undersøges i sin fulde længde grundet et stort antal kabler m.m., der i den nordlige ende overløjrede fundamentet. Mod syd var det afbrudt af den gamle kloakstikledning. Da fundamentet ikke fortsatte syd for nedgravningen til stikledningen, må hjørnet af fundamentet således have været på dette sted.

Dateringen af fundamentet er ikke helt entydig. Det lå ret højt i gadeforløbet, og grundet store moderne nedgravninger foran fundamentet var det ikke muligt at relatere det stratigrafisk til det dybere profil længere ude i gaden. Normalt anses munkeforbandt dog at være gået ud af brug senest i 1500-årene. Det nuværende hus på grunden er opført i 1834 og angiver således det seneste tidspunkt for nedrivningen af det hus, som fundamentet har båret. Af skriftlig vej kan man måske komme lidt videre, idet der i brandtakstionerne fra 1761 og 1791 anføres et 8 fags gavlhus i to etager på grunden (9). Om der er tale om det hus som fundamentet har båret, er dog ikke fuldt ud sikkert.

Afslutning

Resultaterne fra denne og andre gaderenoveringer taler deres helt klare sprog. Det kan bestemt betale sig at følge arbejdet tæt, selv om arbejdsfeltet er snævert, og der er tale om en generelt ret hårdhændet fremfærd med maskine. Både de oplysninger, der kan fortælle om den oprindelige topografi samt ikke mindst påvisningen af de ældste vejfaser, er vigtige elementer i forståelsen og tolkningen af den middelalderlige topografi og byudvikling. Hvor de skriftlige kilder ofte er tavse eller meget sporadiske, når det gælder alderen på en gade eller vejstrøj, viser gentagne arkæologiske udgravninger og dendrodateringer, at arkæologien kan give endog ret sikre svar.

Noter

Udgravningen fandt sted i juli og august 1995, j.nr. ASR 1152.

1. Nielsen, I. 1985, fig. 80 og bilag 1.
2. Jantzen, C. m.fl. 1994.
3. Kiær, J.J. 1888. Formålet med Kiærs registreringer var ikke arkæologisk, men derimod en grundig undersøgelse af byens jordbundsforhold og brønde, som led i en argumentation mod de usunde bybrønde, der leverede al drikkevand.
4. Nielsen, I. 1985, fig. 17.
5. At de mangler i den nordlige del skyldes snarest, at kloaktraceet efterhånden lå for langt mod vest. De nordligste af de registrerede stolper, blev nærmere gravet frem i østprofilen, mere end de lå fremme i traceet.
6. Syddigst: 1222 fuld splint, sikker datering. Nordligst: 1181 fuld splint, sikker datering. I midten: ikke helt nok årringe, men med fuld splint. Enten 1192 eller evt. 1206. Ikke helt sikker datering.
7. Frandsen, L.B. m.fl. 1991, s. 187 og 196.
Skov, H. 1993, s. 19.
8. J. Kieffer-Olsen, mundtligt.
9. O. Degn, mundtligt.

Litteratur

- Frandsen, L.B., P. K. Madsen og H. Mikkelsen 1991. Ausgrabungen in Ribe in den Jahren 1983-1989. *Offa* 47, 1990, s. 177-207.
- Jantzen, C., J. Kieffer-Olsen og P. K. Madsen. De små brødres hus i Ribe. *Mark og montre* 1994, s. 26-36.
- Kiær, J.J. 1888. Kjøbstaden Ribe. Følgeblad til *Ugeskrift for Læger*, 4.Rk, XVIII, Nr. 4. 5, 1888, s. 1-41.
- Nielsen, I. 1985. *Middelalderbyen Ribe*. Århus 1985.
- Skov, H. 1993. Arkæologiens vej gennem Bispegade i Ribe. *By, marsk og geest* 5. Årsberetning 1992, s. 15-22.

Claus Feveile
Cand. Phil.
Den Antikvariske Samling
DK-6760 Ribe